

Proizvodni odnosi kroz povijest

Modrušan, Lino

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:802124>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-09-28**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

LINO MODRUŠAN
PROIZVODNI ODNOSI KROZ POVIJEST

Završni rad

Pula, rujan 2017.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

LINO MODRUŠAN

PROIZVODNI ODNOSI KROZ POVIJEST

Završni rad

JMBAG: 0303044469

Studijski smjer: Financijski management

Predmet: Ekonomska povijest

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Ekonomija

Znanstvena grana: Financije

Mentor / Mentorica: prof. dr. sc. Marija Bušelić

Pula, rujan 2017.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani LINO MODRUŠAN , kandidat za prvostupnika POSLOVNE EKONOMIJE ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student _____

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, **Lino Modrušan** dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom **Proizvodni odnosi kroz povijest** koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POJAM PROIZVODNIH ODNOSA.....	2
3. PROIZVODNI ODNOSI PRVOBITNOG DRUŠTVA	3
3.1. Mezopotamija i Egipat.....	4
3.2. Staro, srednje i novo Carstvo.....	4
3.3. Grčka i Rim.....	7
4. ŽIVOT RAD I ODNOSI ANTIČKOG DRUŠTVA GRČKE I RIMA, RADNI UVJETI-SOCIJALNI POLOŽAJ I SUKOB I ROBOVA	10
5. PROIZVODNI ODNOSI SREDNJOVJEKOVNOG FEUDALNOG DRUŠTVA U SELU I GRADU I RAD U FEUDALIZMU	14
6. POČECI LIBERALNOG KAPITALISTIČKOG DRUŠTVA.....	17
6.1. Tvornica i tvornički radnici	18
6.2. Počeci radničkog pokreta.....	19
7. KARAKTERISTIKE KAPITALISTIČKOG DRUŠTVA	21
8. KARAKTERISTIKE I OBILJEŽJA RADA U SOCIJALISTIČKOM DRUŠTVU	24
8.1. SSSR do 1945. godine	24
8.2. Razdoblje nakon 1945. godine	27
9. OBILJEŽJA ŽIVOTA U SUVREMENOM DRUŠTVU	30
10. ZAKLJUČAK.....	31

SAŽETAK

SUMMARY

LITERATURA

1.UVOD

U ovom završnom radu, tema je „Proizvodni odnosi kroz povijest“. Cilj je prikazati te objasniti kako su proizvodni odnosi djelovali na razvoj rada, radnih uvjeta i uvjeta života zaposlenog stanovništva od nastanka ranih, visokorazvijenih kultura te u feudalizmu, kapitalizmu, socijalizmu i današnjem društvu. Potrebna je određena dokumentacija za prikazati probleme u raznim društvima koji su vezani uz materijalnu proizvodnju, tretirani u raznim društvima i kakve su posljedice imali za navedena društva dominantni uvjeti rada.

Proizvodni odnosi su društvene strukture koje reguliraju odnos između ljudi u procesu društvene proizvodnje. Proizvodni odnosi su važni zato što i danas bitno utječu na cjelokupni razvoj društva. Cilj je prikazati te objasniti kako su na razvoj rada, radnih uvjeta i uvjeta života zaposlenog stanovništva utjecali proizvodni odnosi.

Još u prvobitnom društvu ljudi su težili za znanjem, da nije bilo želje za znanjem ne bi došlo do proizvodnih odnosa.

„Svi ljudi po prirodi teže za znanjem“ (Sv. Toma Akvinski)

Znanje je jedan od najvećih civilizacijskih izazova. Želja za znanjem potaknula je najprimitivnije narode na izradu oružja, oruđa za obrt te umjetnička djela. Hranili su se plodovima zemlje voćem i povrćem. Žene su iz klasja, ječma, žita i pšenice počele proizvoditi kruh koji im je postao osnovna hrana. Proizvodni odnosi zasnivaju se na slobodnom društvu, nema države, nema prava, privatnog vlasništva. Čovjek je ovisio jedino o prirodi. Uz sve veću upotrebu primitivnih sredstava za rad nastaje klasno društvo. Dolazi do biološke podjele rada prema spolu i dobi pa se poljoprivreda razvija na ratarstvo i stočarstvo. Dolazi do viška proizvoda koji su postali predmet razmjene, pa se razvija trgovina kojom upravljaju privilegirani ljudi. Više nisu svi jednaki niti rezultati rada nisu zajednički. Oni koji imaju moć uvode pravila koje postaju pravne norme, pa dolazi do klasa, kasta i staleža. Važno je naglasiti da se proizvodni odnosi javljaju u prvobitnom društvu, u robovlasništvu, feudalizmu, kapitalizmu, socijalizmu i sadašnjem društvu. Prvi klasni oblik društvene proizvodnje je robovlasništvo.

Dva su osnovna tipa robovlasništva: istočnjačko i antičko ropstvo. U istočnjačkom ropstvu država je vlasnik sredstava za proizvodnju i robova. Antičko ropstvo je državno robovlasništvo u Grčkoj a privatno u Rimu. Razlikujemo patrijarhalno ropstvo, dužničko ropstvo, a nadglednici su također bili robovi. Zapošljavali su se i nadničari, slobodni seljaci, zanatlije i trgovci. Zbog razvoja trgovine seljaci napuštaju svoja imanja i sele u gradove tako da dolazi do pobuna robova. Antičko društvo počelo je propadati a propast Rimskog Carstva (476) bio je i kraj robovlasničkog poretka. Osnovna obilježja feudalizma uočavamo u proizvodnim odnosima. Vlasnik je bio feudalac. On je posjedovao i vladao a kmetovi su radili na imanju. Osim kmetova na imanjima su radili i seljaci i nadničari. Postojala su tri oblika proizvodnih renti. Radna renta, naturalna renta, novčana renta. Feudalizam proširuje podjelu rada, razvijaju se sredstva za proizvodnju što rezultira porastom ukupne proizvodnje i napretkom znanja. Pojavom revolucija dolazi do raspada feudalnog sistema.

Kapitalizam je društvo građanske demokracije ili društvo tržišne demokracije. Veliku funkciju imaju poslodavci i radna snaga. U kapitalizmu važna je konkurencija i inovacije koji dovode do procesa koncentracije i centralizacije kapitala, dolazi do sve veće robne proizvodnje, sve većeg tržišta i sve veće potrebe za radnom snagom. Razlikujemo nekoliko razvojnih faza: Razdoblje manufakture, liberalni kapitalizam, monopolističko razdoblje koje se još naziva i imperijalizam, državni kapitalizam i neoliberalistička faza. Uz navedene sadržaje u 9. poglavlju u radu će se prikazati stanje u suvremenom društvu. U ovom radu korištena je metoda analize i sinteze koje uključuju raščlanjivanje složenih pojmova i zaključaka na jednostavnije sastavne dijelove.

2. Pojam proizvodnih odnosa

Pod pojmom proizvodnih odnosa najčešće podrazumijevamo odnose koji proizlaze iz oblika vlasništva nad sredstvima za proizvodnju. Iz tog razloga prvobitno društvo je besklasno društvo i ima surađujuće proizvodne odnose i dok klasna društva imaju eksploatatorske proizvodne odnose. Odnosi u proizvodnji mogu proizlaziti iz različitih oblika rada u proizvodnji: (podjele rada, specijalizacije, kooperacije i udruživanja proizvođača). Proizvodnjom sredstava za rad stvaraju se nove potrebe ljudi što dovodi do stvaranja obitelji. U proizvodnji ljudi utječu na prirodu i jedan na drugoga stupajući u međusobne odnose.

Sredstva za proizvodnju utječu na društvene odnose koji se mijenjaju kroz povijest. Zato razlikujemo prvobitno društvo, robovlasničko, feudalno, kapitalističko, socijalističko i današnje društvo. Sva ta društva imaju zaseban stupanj razvoja u povijesti čovječanstva. Povijest napreduje kroz revolucije. „Revolucije i evolucije su posljedica društvenih proturječja, zastarjelih odnosa koji zaustavljaju daljnji razvoj sredstava za proizvodnju. Revolucije otvaraju mogućnost za povećanje slobode čovjeka. Ukidanjem privatnog vlasništva i klasa čovjeku je omogućena svjesna slobodna djelatnost.¹

¹ Ante Simonić, „Civilizacijske razmeđe znanja - Misterije kulture tijekom povijesti“, Rijeka.,2000. Str., 54
Izvor: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=4745> 15.5.2017

3. Proizvodni odnosi prvobitnog društva

Prvobitna zajednica obuhvaća najdulje razdoblje ljudske povijesti. Razlikujemo divljaštvo i barbarstvo. Tako postoje dva načina ekonomskog samoodržavanja tj. lovačko-sakupljačko i kasnije ratarsko-stočarsko. Lovci sakupljači živjeli su od lova, ribolova i sakupljanja biljaka. „Najranija su se društva zasnivala na jednakosti ljudi i svim segmentima i ničiji rad se nije podcjenjivao. Živjeli su skromno uz male potrebe. Postoje razni oblici društvenog života. Najprije razlikujemo horde. Kad su se ljudi počeli baviti stočarstvom i ratarstvom nastao je rod. Veći broj rodova dovodi do ratova pa nastaje pleme. Do spajanja plemena dolazi zbog pojave privatnog vlasništva i prvih klasnih podjela, te organizacije države pa nastaje narod. Nacija nastaje kao rezultat velikih ekonomskih, političkih i kulturnih promjena. Klase i kaste nastaju u robovlasničkom društvu, a staleži u feudalnom društvu. Država je nastala kao rezultat potrebe za zaštitom opstanka društva²“. Obitelj je jedan od najstarijih oblika u kojima ljudi organiziraju svoj život. Ona ima biološku, psihološku i ekonomsku funkciju. Biološka se odnosi na ostvarenje spolnih veza i rađanja. Psihološka funkcija obitelji se odnosi na obrazovanje djece i izražavanje osjećaja između članova obitelji. Ekonomska se odnosi na podjelu rada.“

² Izvor: proleksis.lzmk.hr-hrvatska enciklopedija

3.1. Mezopotamija i Egipat

Sumerska plemena osnovala su prva naselja u Mezopotamiji oko 4500 god.pr.n.e, razvili poljoprivredu i izgradili društveno politički sustav grada-države. Stvorili su robovlasničko kraljevstvo, vojsku, zanatstvo i trgovinu. Pronašli su pismo i razvili književnost, medicinu, graditeljstvo, astrologiju i astronomiju. Razvija se magija, religija, mit, umjetnost i građevinarstvo pa tako nastaje grad Babilon

3.2. Staro, Srednje i Novo carstvo

Egipćani su stvorili dvije države Gornjoegipatsku i Donjoegipatsku. U gornjem Egiptu su živjeli nomadi u drvenim nastambama, a u Donjem Egiptu ratari koji su od sušenog blata radili nastambe. Vjerovali su u zagrobni život pa grade grobnice piramide odrezanog vrha. Njihovo pismo koje je bilo klesano u kamenu, rezbareno u drvu, slikano na koži nazvali su ga hijeroglifima. Pisali su i na platni i svili te su u brončano doba počeli upotrebljavati papirus koji postaje pisači materijal egipatske civilizacije.

Herodot: „Egipat je poklon Nila“

Rijeka Nil je i u prapovijesno doba bila bogata vodom, pa je dolazila do korištenja plavljenog zemljišta, raslo je stanovništvo i potrebe su bile veće. Dolazi do urbanizacije doline Nila i veće produktivnosti koja zahtjeva masovan rad. Počeli su koristiti plug, ali motika je bila prikladna za rastresito plavno tlo.

Od kamena su radili posuđe, prave unikate, a okrugle radne ploče su znatno povećale proizvodnju. Osim poljoprivrede važno je bilo stočarstvo, lov i ribolov. Ribe su bile uz žitarice glavna živežna namirnica. Ribari nisu bili na cijeni zbog neugodnog mirisa.

„Gle, moje ime zaudara, gle, jače od vonja ribara i jače od močvarnih tokova u kojima oni ribare...³“

³ Ante Simonić, „Civilizacijske razmeđe znanja - Misterije kulture tijekom povijesti“, Rijeka., 2000.,str.46 .Poznato djelo nastalo krajem Starog Carstva „razgovor umornog od života s vlasitom dušom“

Staro carstvo obilježeno je gradnjom piramida. Vjerojatno je cjelokupno egipatsko stanovništvo sudjelovalo u gradnji piramida dobrovoljno. Ljudi su živjeli u zajedništvu i zajedničkim naporima postizali napredak. Taj period nije trajao dugo od otprilike 2600. Do 2500 god.pr.n.e. pri gradnji nastamba dolazi do sve veće organizacije u radu, do stalnog usavršavanja, a vrhunac je bila Keopsova i Kefrenova piramida. Počinje propadati Staro Carstvo jer su seljaci počeli odbijati i uspjeli su uvjeriti kralja da pravda pobjeđuje.

U Srednjem Carstvu u Nubiji dolazi do nalazišta zlata. Dolazi do porasta radnika u rudnicima, pa Egipatski kraljevi šalju pristupnike i ratne zarobljenike, ali i lažno optužene ljude. Uvjeti rada su teški zbog teškog rada u tami. Postoje i prvi robovi većinom strani zarobljenici. Raste broj činovnika koji su upravljali zemljom i poslovima oni koji su naučili pisati bili su cijenjeni i oslobođeni mukotrpnih poslova kao što su: drvodjelac, klesar, brijač, pastir itd.

U Novom Carstvu dolazi do privrednog razvoja. Protjerivanjem Hiksa, Egipat ponovo osvaja Nubiju te tako osvaja rudnike zlata. Bronca je zamijenila bakar, raste proizvodnja oružja i alata pa se koristi i željezo. Širu primjenu našli su i poboljšani način oranja i vozila s kotačima koje vuku volovi.

Egipat je bio bogat žitaricama i skupo je naplaćivao isporuku knezovima. Vanjska trgovina bila je u rukama državnih ustanova. Trgovalo se egipatskim namještajem, tkaninom, odjećom, posudama od bakra, srebra, zlata i bronce. Zanatlije, obrtnici, umjetnici većinom su primali i koristili se raznim načinima kako bi imali naknadu u hrani i odjeći.

u Starom Egiptu prirodni uvjeti, poneke povijesne situacije dovode do promjene svijesti. Planski se iskorištavaju vodene rezerve, poplava, sjetva i žetva donosi organiziranu podjelu rada. Dolazi do viška proizvoda, a posljedica je porast životnog standarda, ali i osjećaja razočarenja i malodušnosti pojedinaca prema državi i instituciji. Društveni konflikti oko održavanja i širenja vlasti dovode do ekonomske i društvene krize, do prve revolucionarne promjene društva i sloma Starog Carstva. U novom Carstvu rukovođenje, upravljanje dodijeljeno je visokim činovnicima. Slobodno seljaštvo zbog dužničkih obaveza dolazi u položaj ovisnosti. osvajanjem Nubije dolazi do pojave ratnih zarobljenika koji postaju prvi pravi robovi.

Proizvodni odnosi utječu i na vjeru. Proroci su imali veliko značenje jer su im vizionarske osobnosti vezane uz božje nadahnuće

. „Ako tražiš mudrost, onda si mudar. Ako misliš da si postao mudar onda si budala⁴“

Semitski narod među njima i židovi koji su živjeli među rodovima i plemenima započinju migracije iz Mezopotamije u Kanaanu. Vođa židova je Abraham i sin mu Izak koji je sklopio savez s Bogom i poveo narod izvan Mezopotamije.

⁴ Ante Simonić, „Civilizacijske razmeđe znanja - Misterije kulture tijekom povijesti“, Rijeka., 2000.,str.51.

„Poznato djelo nastalo krajem Starog Carstva „razgovor umornog od života s vlasitom dušom“

3.3. Grčka i Rim

u kamenom dobu na Kreti 6000 god.pr.n.e. postojale su ljudske naseobine razlikujemo tri razdoblja egejske civilizacije. Iz ranog razdoblja pronađeno je mnoštvo mramornih ženskih figura. U srednjem razdoblju su počeli graditi palače. Gradili su utvrđene gradove i živjeli opuštenim životom. Stvarali su vrhunsku keramiku zlatni nakit i oružje. Mikenska civilizacija srušila se 1150 god.pr.n.e. Grčki jezik pripada indo-europskoj skupini. Grčko se pismo proširilo mnogim zemljama zbog lakoće kojom se uči i ljepote, te je tako došao i na Apeninski poluotok te je nastalo latinsko pismo.

Vojska je imala velik utjecaj u Grčkoj. Razvitak vojnog sustava utjecao je na politički život grčke. Tako se pravo postupno oblikovalo i donošene su zakonske mjere. „Najznamenitiji zakon je stvorio Drakon 625.god.pr.n.e. za najmanju krađu slijedila je smrtna kazna⁵“. Građani mnogih polisa zanimali su se za politiku i državne poslove. Poštovali su se ženidbeni običaji, podizanje djece ali ne i intimnost i ljubav. Solonov zakon 594.god.pr.n.e. potaknuo je gospodarski razvitak Atene izvozom maslinovog ulja. Zakon je sprečavao luksuz te ukinuo ropstvo zbog dugova i uveo privatni posjed. U obitelji otac je imao veliku vlast nad ženom, kćerima i sinovima. U Staroj Grčkoj počeo se kovati novac čiji je nastanak jedan od najvažnijih događaja u gospodarskoj povijesti čovječanstva. Pojavom novca jačala je trgovina tijekom 7.st.pr.n.e. a odvijala se najčešće morem. U Antici Rodovsko plemstvo je jačalo, i time se vlasništvo nad zemljom uvećavalo.

Najvažniji gradovi u Grčkoj su Sparta i Atena. Sparta je bila agrarno-aristokratska zemlja u kojoj se cijnila fizička pripremljenost i strogo pokoravanje interesima zajednice. Nagli porast stanovništva i kruto vođenje države zemlju je pretvorilo u vojni logor. Peloponeski savez je najmoćnija kopnena sila Grčke stvorena 550.god.pr.n.e.

Atena je sjedinila Atiku te postala snažna gospodarska i pomorska zemlja. Nakon silnih ratova Aleksandar Veliki je pobijedio pobunjene grke. Postao je legenda zbog ljudskih sposobnosti, domišljatosti, odvažnosti i izdržljivosti. Bio je pretežno osvajač, ali su Grci prihvatili tuđu dominaciju te pomoću nje proširili vlastiti civilizacijski utjecaj. Grčka je opsjednuta samostalnošću. Prije robovlasničkog sustava oko 4.st.pr.n.e.

^{5 5} Ante Simonić, „Civilizacijske razmeđe znanja - Misterije kulture tijekom povijesti“, Rijeka., 2000.,str.253.

cijenio se zemljoradnički posao. Sami su proizvodili oružje, preli vunu, te uzgajali domaće životinje. Razvija se rudarstvo, lov, ribolov. Razvili su i mnoge zanate: lončarstvo, kožarstvo, pekarstvo itd. Možemo reći da je stara Grčka primjer skladnog prožimanja, državnosti, politike, običaja, mudrosti, športa, edukacije, umjetnosti, tehnike samopoštovanja i hrabrosti.

Postoje razlike među zemljama kao primjer navest ću: Perziju, Feničane, Etrušćane „Perzijanci su imali raskošne hramove i carske palače, te kraljevske grobnice. Sukobili su se s Grcima oko 500 god.pr.n.e. Nakon smrti Aleksandra Velikog 331. god.pr.n.e. Seleukidi i Parti preuzimaju vlast kada započinje era Novoperzijskog Carstva.⁶“

Feničani su prije svih Mediteranaca oplovili Afriku i tako utjecali na pomorstvo i trgovinu. Bili su pod Egipatskom i Babilonskom okupacijom dok je Kartaga sačuvala slobodu. Kartaga je imala snažnu i ratnu trgovačku mornaricu, razvijeno gospodarstvo, novčanu aristokraciju koja je poticala ratove s Grcima, a kasnije u 3.st.pr.n.e. i Rimom. Imali su jednostavno pismo alfabet

Etrušćani su živjeli u rodovskim zajednicama koje su okupljale nekoliko obitelji. Razvili su gospodarstvo, poljoprivredu i postali najveći proizvođači metalnih proizvoda od bakra i željeza. Proizvodili su i vino koje je bilo na cijeni u svijetu, s vremenom se razvilo i lončarstvo.

Grad Rim osnovao je Romul 753.god.pr.n.e..Zemlja je bila bogata zbog prisutnosti rijeke, pa su se naselja širila i na okolna brda. Živjeli su u zajednicama i rodovima. Patricijima su nazivali članove uže porodice. Kroz sukobe i ratove jačala je država pa su Rimljani stekli samopouzdanje. Okupirali su Siciliju, Korziku, obalno područje Hispanije, Kartagu i obalu Galije, zatim Korčulu, Mljet i Makedoniju. Rimljani postaju gospodari gotovo cijelog njima znanog svijeta.

„Krenimo zajedno s ognjišta naših, da bismo stigli daleko! Odvojeno do cilja-dovode nas radni putovi!⁷“

⁶ Ante Simonić, „Civilizacijske razmeđe znanja - Misterije kulture tijekom povijesti“, Rijeka.,2000. str,350

⁷ Ibidem., Gaj Valerije Katul, str., 357

Rimsko carstvo bilo je moćno. Brojnim zemljama dalo je red, mir i zaštitu. Rimljani su unaprijedili politiku, diplomaciju i ratovanje. Bili su najznačajniji graditelji cesta u povijesti. Podarili su nam latinicu, julijanski kalendar i prenijeli kršćanstvo. Umjetnički obrt bio je vrlo razvijen, pa nastaju veličanstvena djela od stakla, keramike i zlata. Također ih smatramo prethodnicima današnje kulture. Gaj Julije Cezar (100.-44.god.pr.n.e.) bio je vojskovođa, političar, imperator i diktator. Vojne uspjehe temeljio je na brzim ofenzivnim akcijama, bespoštednoj borbi, lukavstvima i diplomatskim trikovima. Proveo je agrarni zakon te je provodio goleme državne reforme. Postao je legenda. Cezar je bio i uspješan pisac, a njegova djela imaju povijesnu vrijednost.

4. Život rad i odnosi antičkog društva Grčke i Rima, radni uvjeti-socijalni položaj i sukobi robova

Prva robovlasnička društva nastala su između 4. i 3.st.pr.n.e. Postoje dva osnovna tipa:

istočnjačko u Babilonu, Indiji, Kini, Perziji i Egiptu.

„Antičko ropstvo u staroj Grčkoj i Rimu U Aziji i Africi robovlasnička društva formirala su se oko rijeke: Nila, Tigrisa i Eufrata zbog niske tehničke opremljenosti trebalo je puno radnika za izgradnju kanala, nasipa i akumulacijskih bazena, tako je počeo hijerarhijski i centralizirani sustav vlasti.

Antičko ropstvo je privatno robovlasničko. Vjerski poglavari imali su najbolje oranice, livade i stoku pa su trebali radnu snagu. Najprije je to bilo patrijarhalno ropstvo tj. ratni zarobljenici bili su pomoćna radna snaga partijarhalnoj obitelji bez prava na slobodu. Dužničko ropstvo razvilo se zbog poreznih obveza i tereta vlasti. Prezaduženim seljacima i obrtnicima uzimana su imanja i cijele obitelji i pretvarane su u robove. U gradovima se počelo razvijati robovsko obrtništvo.

Proizvodi robovskog rada služili su za potrošnju njihovim gospodarima a samo se manji dio iznosio na tržište za novac ili zamjenu za druge proizvode⁸. *Fizički rad bio je diskriminiran čak i u slučajevima kad bi ga obavljali slobodni ljudi, a diskriminacija je bila politička i socijalna. Nadničari i zanatlije nisu u mnogim gradovima mogli vršiti nikakvu političku funkciju, bili su zapostavljeni u pravnom statusu i uživali vrlo mali društveni ugled.

„Sloboda je čovjeka nedostojan posao svih nadničara čiji se radni učinak kupuje, a ne njihova sposobnost. Kod njih je nadnica cijena za robovski rad... I svi zanatlije bave se prljavom djelatnošću. Jer u radionici ne postoji sloboda⁹“. Ciceronove riječi su vrijedne pažnje jer izražavaju nazore vladajućih slojeva koji utječu na gospodarske i socijalne uvjete. Svjedoče o podjeli rada te prikazuju čovjeka kao pripadnika nižeg društvenog sloja. Na velikim posjedima proizvodnja je ovisila o robovskom radu.

⁸ Arne Eggebrecht, Jens Flemming Achatz V.Muller, Gert Meyer, Alfred Oppolzer, Akos Paulinyi, Helmuth Schneider, „ Povijest rada- od starog egipta do danas, Zagreb 1987.god.,str. 78

⁹ Ibidem, Ciceron De officiis, str., 78

O radnim uvjetima za vrijeme robovlasništva u Rimu saznajemo iz rimskih spisa o poljoprivredi, prije svega u Katanovom djelu *De agri cultura* (150.g.pr.n.e.), Varonovu *De re rustica* (37.g.pr.n.e.) i Kolumelinu *De re rustica* (60/65 g.n.e.)

Nije postojalo radno vrijeme robova.

„Rob je morao ili obavljati neki od neophodnih poslova u kući, ili spavati a Katon je bio vrlo zadovoljan ako su spavali, jer je vjerovao da su miroljubiviji od onih koji su ostajali budni, a i da su, ako se ispavaju upotrebljiviji za razne poslove od onih kojima je potreban odmor¹⁰“.Zbog troškova za izdržavanje robovi nisu smjeli mirovati. U kišne dane i zimi obavljali su posao u kući. Veleposjednici su postavljali i radne norme. Zbog lakše kontrole robova organizirane su grupe do deset ljudi.

U gradovima su se prodavala potrošna dobra npr: kruh, vino, maslinovo ulje, vuna. U Rimskom carstvu zaredali su se ratni porazi i teže se dolazilo do robova. Na posjedima u Italiji Vezivani su bili robovi koji su pokušali pobjeći ili se protivili naredbama. Cijena im je bila jako niska, a koristili su se za najteže fizičke poslove. Najviše su orali jer su odozgo mogli uprijeti u plug. U vinogradima su bili potrebni niži i mišičavi muškarci za okopavanje i obradu loze. Koristili su se plugom bez kotača, motikom i srpom. Pastiri su slijedili stoku, branili stada od zvijeri i razbojnika, te su morali imati veliku fizičku izdržljivost da bi dorasli životu u planinama. Kod žetve zapošljavali su se nadničari. To su bili siromašni seljaci koji nisu imali dovoljno svoje zemlje. Život takvog nadničara opisuje natpis iz Numidije 3.st

„Rođen sam kao dijete siromašne obitelji, oca bez imetka, koji nije imao ni posjeda ni kuće; od dana rođenja živio sam i radio na poljima; na poljima ni meni nikad nije bilo mira. Ako je godina bila rodna, bio sam prvi među koscima. Kad je kolona muškaraca sa srpovima požnjela polja i krenula u Citru u Numidiji, ili na Jupitrova polja, išao sam na polju kao prvi kosac ispred svih i ostavljao za sobom u gustom redu snoplje. Dvanaest žetvi žeo sam pod vrelin suncem i tad sam od radnika postao vođom kolone. Jedanaest godina bio sam vođa kolone kosaca i kosili smo polja Numidije. Taj trud i štedljivi život učinili su od mene naposljetku gospodara, omogućili mi da

¹⁰ Ibidem, Plutarh., str 87

steknem i kuću i posjed¹¹.“ Vrlo značajan tekst zbog prikazivanja zemljoradničkog života. Uvjeti rada siromašnih seljaka jedva su bili nešto bolji od radnih uvjeta robova.

U Antici je prijevoz kopnom bio skup pa se razvija brodarstvo koje je bilo važno za trgovinu. Pri utovaru korišteni su robovi i nadničari. Veliki trgovački brodovi morali su se tegliti, a to su obavljali ljudi.

Pekare u gradovima nose veliku ulogu. Rad robova u tim pekarama je bio monoton i iscrpljujuć. U tim pekarama se radilo i noću.

„Koliko je ondje bilo ljudi, čija su tijela bila išarana krvavim tragovima biča, leđa izranjavana; ljudi odjenutih u krpe, a ne halje! Neki su samo krpama prikrivali svoj stid, a najveći broj njih bio je gotovo posve gol. Vidjeh ondje žigosane, napola ostrižene ljude nogu okovanih u lance! Vukli su se poput sjena. Trepavice su im bile spržene dimom i vatrom pećnice; jedva da su i mogli gledati. I kao što je ratnik u borbi sav prekriven prašinom, tako su i oni od glave do pete bili posutim brašnom i pepelom i gotovo neraspoznatljivi od prljavštine¹²“

Oni koji su radili u proizvodnji tkanina imali su teške uvjete. Udisali su smrad lužina, pepelnjače i mokraće koja se koristila u procesu čišćenja tkanina. Neophodno je bilo oštećenje zdravlja koje su uzrokovali uvjeti rada. Još u Antici u ljevaonicama ljudi su udisali paru i prašinu. U rudnicima posebno su bili štetni otrovni zemni plinovi.

„Kako unakazuju čovječja lica i boju njihovu! Zar ne vidiš i ne čuješ kako brzo umiru još željni punine života, oni što ih na takav posao tjera sila nesmiljena¹³“. Ponekad su rudnici zbog velikog broja smrtnosti bili i zatvarani.

Na imanjima su robinje obavljale poljske poslove i brinule za stoku. Robovski rad bio je najvažniji oblik ovisnog rada. U rimskom gospodarstvu eksploatacijom robova dolazi do ekonomske rentabilnosti.

¹¹ Ibidem, natpis iz Numidije 3.st., str 89

¹² Ibidem., Realistički opis Apuleja, str 91

¹³ Ibidem, Lukrecije., str 93

Robovi zaposleni u poljoprivredi razlikovali su se po kvalifikaciji, funkciji i odnosu gospodara prema njima. Uz obične robove i vezane robove koji su obavljali najteže poslove spominju se i nadzornici koji su također bili robovi. Po Varenovu mišljenju trebalo je izbjegavati da nadzornici udarcima uvode disciplinu ako mogu i uvjeravanjem. Kolumela piše da su robovi bolje radili ako se s njima razgovaralo o predstojećim radovima. Seneka se zalagao za humanije postupke ali se bojavao reakcije na njegove prijedloge

„Prigovarat će mi da robovima želim pomoći da se domognu slobode i svrgnu gospodara, jer sam rekao kako bi bilo bolje da robovi svog gospodara poštuju umjesto da ga se plaše.¹⁴“

Dolazi do socijalnih sukoba pa su česte pobune u gradovima. Rimski vojnici su dezertirali a seljaci napuštali zemlju koju su obrađivali. Raste otpor robova koji je prerastao u oružane ustanke.. Antičko društvo je počelo propadati a propast rimskog carstva 476 bio je i kraj robovlasničkog poretka na Zapadu. Na istoku se duže održalo u kineskom arapskom i turskom carstvu. U prekomorskim španjolskim, portugalskim i engleskim kolonijama robovi su dovoženi s atlantske obale Afrike za rad na plantažama riže, pamuka, šećerne trske, kakaovca. A radili su i u rudnicima zlata i srebra.

Žene su bile najviše izrabljivana robovska snaga, seksualno iskorištavane i najsurovitije kažnjavane u slučaju prijestupa od svojih gospodara.

Ropstvo je ukinuto u 19.st iako se i danas održava u prikrivenim oblicima poput rada na crno i prostitucije („bijelo roblje“, prodaja žene i djece.)

¹⁴ Ibidem., str, 98.

5. Proizvodni odnosi srednjovjekovnog feudalnog društva u selu i gradu i rad u feudalizmu

U srednjom vijeku u Europi onaj tko je imao zemlju i na njoj zapošljavao ljude koji su je obrađivali bio je gospodar. Posjedovao je i vladao i tako osigurao pravo na vojnu i sudsku moć. U radu na selu sudjelovali su slobodni seljaci, poluslobodni, neslobodni i kmetovi koji su radili samo na gospodarevu imanju. Kmetovi predstavljaju zemljoradnika bez sredstava za proizvodnju. Sve više i više je neslobodnog stanovništva. Za to Karlo Veliki optužuje crkvu i državu.

„Siromašni se žale da ih protjeruju s njihovih posjeda; a te žalbe okrivljuju biskupe, opate, njihove poglavare, grofove i njihove službenike. Siromašni tvrde, najme, da onaj koji svoju svojinu ne želi dati biskupu, opatu, grofu, sucu ili dvoraninu, biva ili pod nekom izlikom osuđen ili ga neprestano šalju u rat, sve dok, osiromašen, htio ili ne htio preda ili proda. Naprotiv, oni koji su već predali svoje imanje, ostaju kod kuće i nitko ih ne dira¹⁵“

Feudalci upravljaju o bitnim obradivim površinama. Osim kmetova na imanjima su radili i seljaci. Uvijek su bili dužni svojim gospodarima ili vazalima. Davali su dražbine svojim gospodarima. Imali su i zajedničke obaveze prema suseljanima jer su zbog skupih naprava za rad prije svega pluga na kotačima, stvarali zajednice zadružnog i seoskog karaktera. Tako su stvarali obranu od pravne i privredne eksploatacije feudalnog gospodara. Selo je pružalo zaštitu i izgled za slobodu. Uz poljoprivredu razvija se vrtlarstvo, ribogojstvo, eksploatacija šuma, proizvodnja drveta i metala. Siromaštvo je raslo zbog povećanja produktivnosti, poboljšanja alata za rad i organizaciju poboljšanja uvjeta proizvodnje. Koriste se mlinovi kod prerade žita. Grad se povećavao pa su se poboljšali uvjeti seljaka. Iako je morao davati rentu pojavila se mogućnost zarade.

Usprkos izvjesnom ekonomskom usponu jednog djela seljaštva, položaj cjelokupnog seoskog stanovništva težak je u socijalnom, pravnom i političkom pogledu. Razmjena dobara postaje složenija, pa se osim u naturi plaća trajnom jedinicom vrijednosti-novcem. Naturalna privreda pretvara se u novčanu privredu time za ljudski rad nastupa novo razdoblje. Gospodari da dođu do novca moraju radne obaveze i

¹⁵ Ibidem., str 114

obaveze davanja u naturi pretvoriti u novčanu rentu. Sve zahtjevniji način života dovodi gospodara do ustupaka seljacima. Iz dokumenta jednog crkvenog zemljoposjednika iz 1149. u kojem je riječ o poboljšanju gospodarskog položaja seljaka kao reakciji na opasnost njihovog odlaska sa zemlje, i o gospodarevim novčanim prihodima.

„Seljake samostana pritisnula je nesreća i nevolja, a i popalili su ih i opljačkali okrutni razbojnici. Da ne bi pobjegli ogorčeni tolikom nesrećom, i crkvena imanja nakon njihovog odlaska ostala opustošena, odlučio je on (opat) da se posavjetuju sa svojom duhovnom braćom, s braćom laicima i poslugom. Nakon dugotrajnog zajedničkog vijećanja, prepušta on onim ljudima određeni posjed, dio crkvenog imanja, i to poveljom potvrđuje. Uvjet je bio da u određenim terminima za to bude plaćeno četiri talenta i osam solida, te je jedanaest kutlača jarnih žitarica i isto toliko ozimih žitarica.¹⁶“ Tako su i seljaci investirali i povećavali produktivnost. Bogatiji seljaci su kao i feudalci imali svoje radnike, slugu i sluškinje. Posljedice je razvoj nadničarskog rada. Nadničari su imali vlastita domaćinstva i bili su pravno vezani uz poslodavca samo na temelju ugovora o nadnici. Seoski nadničarski rad bio je sezonskog karaktera i nije pružao trajni dodatni prihod. Povećanje zarade pružala je specijalizacija. Kosci su bili traženi u doba žetve. Poslodavci se često nisu držali dogovora o nadnicama ili su ih uskraćivali.

Rad ima veliku ulogu u građevinarstvu, rudarstvu i u proizvodnji tkanine namijenjenoj izvozu. U građevinarstvu najamni radnici se koriste za vuču teških tereta, kamena, drva. Radili su s kvalificiranim suradnicima, majstorima koji su bili puno bolje plaćeni od radnika. U rudarstvu, u 12.st. u cijeloj Europi potreba za željeznom rudom i srebrom je velika. Rudari su spadali pod pravnu vlast kralja. Najamni radnici nisu imali pravnog i imovinskog udjela u rudniku. Postojala je hijerarhija radnika. Nadglednici, mjernici, tesari, kopači i drugi nekvalificirani radnici. Rudarski nemiri su imali za cilj poboljšanje ekonomskog položaja radnika.

Proizvodnja tkanina je bila sve veća. U proizvodnji vune radilo je puno najamnika. Gornji sloj ili zanatlije, radnici zaposleni na spravama za valjanje i rastezanje, tkalci, mlatioci vune, češljari, grebari šibači vune, namataoci svi su obavljali svoj posao. Plaćeni su po danu, a nametali su se porezi koji su povećali siromaštvo radnika i

¹⁶ Ibidem, str., 115

nadničara koji poduzimaju zajedničke akcije. Zajedničkim snagama došli su do zajedničkih ciljeva u cehu:

- povećanje nadnica
- osnivanje vlastitog ceha
- oslobođenje od diktature poduzetnika

Dolazi do brojnih ustanaka za prava čovjeka i njegova rada i prava na slobodu.

6. Počeci liberalnog kapitalističkog društva.

Industrijska revolucija predstavlja jedno od najznačajnijih poglavlja u povijesti rada. Industrijska revolucija je sveobuhvatni tehnički, ekonomski i društveni proces koji je stvorio temelje modernog kapitalističkog, ekonomskog i društvenog uređenja. Pojavom industrijske revolucije ne dolazi samo do tehničkog preokreta nego se preokret događa i u ekonomskoj i društvenoj strukturi.

Prva industrijska revolucija bila je vezana za pronalazak parnog stroja. James Watt je 1765.god usavršio parni stroj. Taj novi oblik energije počeo se upotrebljavati u manufakturama te je ujedno i počela industrijska proizvodnja i proširila se po cijelom svijetu. Ljudski rad je bio sve manje potreban zbog toga što su strojevi i tehnička pomagala brže obavljala pojedine poslove. Velika Britanija je već 1840. godine postala domovina prve industrijske nacije. Stvoreni su društvo i ekonomija koji su bili obilježeni isključivo industrijskom proizvodnjom. „Industrija je stekla primat nad poljoprivredom, radništvo je postalo brojnije tj, gradovi su postali važniji od sela. Udio zaposlenih u poljoprivredi drastično pada, a u industriji, trgovini raste. Industrijski gradovi postali su područja sa natprosječnom gustoćom stanovništva razvija se tekstilna industrija, eksploatacija ugljenokopa, eksploatacija željezne rude i prerada željeza i metala. Sve veći su zahtjevi za transportom sirovina, poluproizvoda i proizvoda, a i za prijevozom ljudi. Stvorena je gusta mreža plovnih puteva, cesta i 1830.godine i željeznička mreža uz korištenje parnih lokomotiva. U tekstilnoj industriji prevladava centralizirani veliki pogon- a najveći broj radnika sačinjavale su žena i djeca. Tekstilna industrija bila je poprište različitih radničkih borbi, tu se stvarao radnički pokret i vodila borba za bolje radne i životne uvjete¹⁷“.

U obiteljskom pogonu proizvođača tekstila, radionica se nalazila u kući ili se tkalački stan nalazio u samoj prostoriji za stanovanje. U kućnoj radinosti radnici su plaćeni po proizvedenom komadu ili po učinku. Radni i pogonski strojevi od željeza i drugih metala zamijenili su one od drveta. Strojevi su zamijenili ručni rad i omogućili strojnu izradu robe. Masovna upotreba strojeva u predionicama i u tekstilnoj industriji iz temelja je promijenila radnu svakidašnjicu. Tvornica je za poduzetnika značila povećanje investicije u pouzdana postrojenja.

¹⁷ Ibidem, str 142.

Trebao je mnogo više novaca za sirovine i nadnice. Zato je trebao potpuno opteretiti kapacitet tvornice, redovito proizvoditi dan za danom, od jutra do duboko u noć bez prestanka.

6.1. Tvornica i tvornički radnici

Uvođenjem strojeva u proizvodni proces za radnike u kućnoj radinosti dolazi do velike promjene. Odvajaju se od svojih proizvodnih sredstava, tj. dolazi do odvajanja radnog mjesta od mjesta za stanovanje. Radnik je postao nadničar koji je stavljao svoju radnu snagu na raspolaganje vlasniku tvornice ili poduzetniku. Rad u tvornici nosio je točno određeno radno vrijeme i to 12, ali nerijetko 14 ili 15 sati dnevno. Odmore su radnici imali kad je stroj mirovao. Potreba za radnom snagom je sve veća pa se zapošljavaju i žene i djeca u tvornicama, ponajviše u pamučnoj industriji. Morali su biti disciplinirani, poslušni. Radnike se kažnjavalo. Kazne su obuhvaćale odbitke od nadnica, suspendiranje i otpuštanje, a djeca su i tjelesno kažnjavana.

Žene i djeca zbog nižih nadnica potiskuju mušku radnu snagu. Mladi su odlazili od roditeljske kuće i osnivali vlastite obitelji, ali su morali uzdržavati i svoje roditelje koji su bili istrošeni i nisu bili sposobni za rad. Radničke obitelji su imali male nadnice, a siromaštvo je često uzrokovano bolešću i zaduživanjem. tvornički gradovi su naselja seoskog tipa. U gradovima je bio prisutan stambeni problem.

„pristojan kućerak bio je iznimka, jedna koliba pravilo¹⁸“

Poduzetnici su podizali radnička naselja da bi zadržali radnu snagu. Postojale su kasarne, spavaonice za omladinu, djecu i neoženjene radnike. Stanovali su i u kolibama s jednom prostorijom s podom od ugažene ilovače. Tekstilna industrija pogoršavala je stambene i životne uvjete u gradovima. Prenapučenost, nedostatak sanitarnih mjera, nedostatak kanalizacija i odvoza smeća donosi bolesti. Tako se uz tifus pojavila i kolera. Otpaci i smeće onečišćavali su podzemne vode. Epidemija nije pogađala samo siromašno stanovništvo već su bili ugroženi svi.

¹⁸ Ibidem: E.gauldie u monografiji o stamenom uvjetima radnika u 19.st 166

Industrijalizacija se u Njemačkoj bazirala na podjeli rada i korištenju strojeva. Od 70-ih godina 19.st pa do prvog svjetskog rata raste proizvodnja investicijskih dobara, kemijska i elektronička industrija pa se Njemačka penje na sam vrh svjetskih industrijskih nacija. Nakon 1.svjetskog rata počinje faza modernizacije u industriji, dok je za vrijeme rata cijela ekonomija posebno industrija bila podređena proizvodnji oružja i ratnog materijala.

Kriza i ratovi posebno za radnike donosi nova opterećenja na radnom mjestu i teškoće u životu uopće.

6.2. Počeci radničkog pokreta

Zakon o „deset sati“ rada dnevno donesen je za sve tvornice i radionice 1878.godine. „Vlasnici tvornice smatrali su da će skraćivanje radnog vremena onemogućiti stvaranje dobitka, da će izgubiti svoju konkurentnost te da će tvornice propasti. Među nadničarima nastala je svijest o radničkoj klasi koja se odvijala na dvije razine. Borili su se za demokratska prava i branili su vlastite ekonomske interese. Tako radnici sudjeluju u demokratskim pokretima, bore se za reformu prava glasa i protiv antidemokratskih represivnih mjera vladajućih slojeva. Javlja se pokret nazvan ludizam nazvan po pletaču čarapa koji je čekićem razbio stroj za pletenje ono protiv čega su se borili čarapari, nije bio stroj, već smanjenje nadnica, zapošljavanje nekvalificiranih radnika, proizvodnja robe slabije kvalitete, neujednačenost nadnica i povišenje zakupnine za strojeve¹⁹“. Svi su proizvodili uz pomoć strojeva, ali su bili zakinuti samo onda kad poduzetnik nije htio udovoljiti zahtjevima radnika. Strojevi ili roba uništavani su svjesno, ali samo kao krajnje sredstvo prisile. Radnici su zahtijevali tvorničko i socijalno zakonodavstvo, tražili su pravo na rad i pravo na udruživanje koje im je bilo oduzeto. Protestni marš na London pokreće val štrajkova 1818.god. u Lancashireu i masakr u Peterloou 1819.god. Bilo je 400 ranjenih i 11 mrtvih ljudi, većinom su to bile žene i djeca. Bilo je puno pokušaja štrajkova ali su propadali.

¹⁹ Arne Eggebrecht, Jens Flemming Achatz V.Muller, Gert Meyer, Alfred Oppolzer, Akos Paulinyi, Helmuth Schneider, „ Povijest rada- od starog egipta do danas, Zagreb 1987.god., str 175

Sve je to radničke vođe dovelo do zaključka da je poboljšanje njihovog položaja moguće jedino aktivnim sudjelovanjem radničkih predstavnika u parlamentu. „Iako je bilo rezultata radničkog pokreta industrijalizacija je imala puno negativnih strana:

- predugo radno vrijeme
- povećani ritam rada
- veliki fizički i psihički napori
- nezdrave i nehumane stambene prilike
- mali prihodi radničkih obitelji
- niske nadnice koje su bile ispod egzistencijalnog minimuma²⁰“

²⁰ Ibidem., str. 176

7. Karakteristike kapitalističkog društva

Kapitalizam i industrija su u svom povijesnom razvoju neraskidivo povezani. Koristi se slobodna radna snaga zbog uvećavanja kapitala.

Kapitalizam se zasniva na:

- privatno vlasništvo i nadzoru nad ekonomskim sredstvima proizvodnje
- stvaranju profita
- tržištu na kojima se susreću proizvođači i potrošači koji pregovaraju, trguju, donose odluke o kupnji, prodaji i ulaganjima.
- prisvajanju profita od strane vlasnika kapitala
- radu radnika na tržištu rada koji prodaju svoju fizičku i umnu radnu snagu koja proizvodi dobra i usluge.

Pojavom industrijske revolucije dolazi do rasta kapitala, koji je iskorišten uglavnom za industrijsku djelatnost. U 19.st u Velikoj Britaniji kapitalizam je ovisio o tržištu. Tržište rada određivalo je nadnice i položaj radnika spram poslodavca. Taj najraniji oblik industrijskog kapitala bio je nestabilan i oblikovao se usponima i padovima. Temelj suvremenih teorija kapitalizma postavili su Max Webber i Karl Marx.

Za Marxa, pojava tržišta ljudskog rada čini bit kapitalizma: „Kapitalizam može oživjeti tek kad se vlasnik sredstava za proizvodnju sretne na tržištu sa slobodnim radnikom koji prodaje svoju radnu snagu.

Kapitalizam je klasno društvo čija je glavna karakteristika borba između dvije klase- vlasnika sredstava za proizvodnju (buržoazije) i radnika (proleterijata). U 20.st države su izravno subvencionirale privatne poduzetnike, kreditirale ili same ulagale kapital, osnivale državne tvrtke, zatim uvodile političku kontrolu i propise za radna i proizvodna tržišta. Također dolazi do širenja dioničarskog vlasništva, do osipanja tvrtki u obiteljska vlasništva. Na kraju 20.st monopolni se kapitalizam izmijenio. Industrijski kapitalizam se proširio u svjetskim razmjerima. Smanjena je djelatnost države u ekonomiji. Sociolozi su se bavili usponom i socijalnim

posljedicama kapitalizma, te se analizirali društvene odnose u kapitalizmu²¹.
Smatrali su da su

radnici lišeni bilo kakva udjela u privatnom vlasništvu i kontroli i da su podređeni onima koji vlasništvo i kontrolu drže u svojim rukama. Kapitalizam djeluje kao ekonomski sustav koji, u svojim manifestacijama sadrži posebne političke i socijalne odlike. Kapital nije skup stvari, nego sklop društvenih odnosa. Za trajnu dobit kapitalističkog društva nužne su određene slobode i prava. Pojedinci moraju biti zaštićeni od arbitrarne državne vlasti, a država mora štiti njihove ekonomske interese.

„Razdoblje ekonomskog napretka počelo je nakon ekonomske krize zbog revolucije 1848. godine. Revolucija označava kraj političke tradicije, kraj monarhija. Industrijska proizvodnja se oporavlja. Izvoz britanskih pamučnih proizvoda raste, a tako raste i broj radnika u pomoćnoj industriji. Raste i proizvodnja željeza. Ovo razdoblje mira završilo je depresijom 1857. godine²²“

Život u gradovima naglo je rastao. Veliki grad bio je znak novog vremena. Željezničke kompanije bile su golemo poduzeća, dok su rudnike ugljena još posjedovali pojedinci. Radna snaga zapošljava se u talionicama, valjaonicama, u pogonima sparnim čekićima i u proizvodnji strojeva. Teška industrija utjecala je na stvaranje industrijskog grada u kojemu je sudbina ljudi ovisila o sreći i dobroj volji samo jednog gospodara iza kojeg su stajali zakon i država.

Tipično poduzeće je financirano privatno iz porodične imovine. No velika i skupa poduzeća poput željezničkih, trebala su krupnija ulaganja. Takva poduzeća povezivala su se s bankama a pojavila se i burza. Industrija je ovisila o radnicima. Za svoj rad dobivali su nadnice i plaćeni su po učinku, što je među radnike donosilo nesigurnost, jer nikad nisu znali koliko će novaca donijeti kući na kraju tjedna. Nisu znali koliko dugo će zadržati posao, niti što će se dogoditi ako se razbole, ni kako će živjeti. Radnik je bio vrlo blizu siromaha.

Za liberalizam karakteristično je nemiješanje države u gospodarstvo . No doba individualizma se završava 1870. god a počinje doba kolektivizma. Počinje era novih

²¹ Izvor: www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=303152.6.2017

²² Eric Hobsbawm povijesna istraživanja, Doba kapitala 1848-1875, Zagreb 1989, 241, str., 168

izvora energije, novih strojeva od novih materijala, novih industrijskih grana, a raste i broj stanovnika. Gospodarstvo se sve više oslanja na tržište domaćih potrošača kao posljedica javlja se proizvodnja robe široke potrošnje i masovna potrošnja. U postliberalno doba dolazi do međunarodne konkurencije suparničkih nacionalnih gospodarstava. Dolazi do kontroliranog tržišta i manipulacije.

„Ekonomski rast sada je postao i ekonomska borba- borba koja je služila tome da se odvoje jaki od slabih, da jedni ojačaju, a drugi se obeshrabre, da se nove, gladne nacije razvijaju na račun starih. Optimizam u vezi s budućim neprekidnim napretkom pretvorio se u osjećaj nesigurnosti i agonije, u klasičnom smislu riječi. Ova vrsta konkurencije pridonosila je političkim suparništvima koja su, pak, intenzivirala ekonomsku borbu. Ova dva oblika konkurencije izmiješala su se u gladi za zemljom i borbi za utjecajnim sferama, tj. u novom imperijalizmu.²³“

Svijet je ušao u imperijalizam uvođenjem monopolističkog kapitalizma. Počela je nova integracija nerazvijenih zemalja u svjetsko gospodarstvo kojom vladaju razvijene zemlje. Novo potrošačko gospodarstvo tražilo je razne namirnice i sirovine kao što su:

- nafta, guma, kositar, ruda, biljno ulje za sapun, tropska i suptropska pića i voće, te naravno žitarice i meso.

Razvija se i jača državna vlast ali ljudi nisu spremni da najvitalnija pitanja prepuste društvu.

„Mase žele svoj mir i svoje plaće. Priklonit će se državi koja će im to osigurati, bila ona republika ili monarhija. Ukoliko im to postojeća država ne može pružiti, priklonit će se prvoj organizaciji koja im obeća ono što žele²⁴“

Ekonomska kriza donosi socijalne nemire i nezadovoljstvo. Struktura kapitalističkog svijeta iz sredine 19.st nije se raspala ni u ekonomskom, ni u političkom smislu, ali dolazi do promjena u doba „velike depresije“.

²³ Eric Hobsbawm povijesna istraživanja Doba kapitala 1848-1875, Zagreb 1989, 241

²⁴ Ibidem, 242

8. Karakteristike i obilježja rada u socijalističkom društvu

Rad je najvažnije područje čovjekovog životnog djelovanja i osnova razvoja njegovih sposobnosti.

„Time što privatno vlasništvo nad proizvodnim i potrošnim sredstvima zamjenjuje društvenim vlasništvom i umjesto planske organizacije i društvenog proizvodnog procesa uvodi osiguravanje blagostanja i svestranog razvitka svih članova društva.“²⁵

8.1. SSSR do 1945. godine

Industrija nije bila ravnomjerno raspoređena po cijeloj zemlji. Petrograd je bio centar prerade metala, strojogradnje, elektroničke industrije, kemijske industrije i industrije papira. U moskovskoj regiji prevladavala je tekstilna i prehrambena industrija. Južnorusko i ukrajinsko područje bilo je središte proizvodnje čelika i kamenog ugljena. Baku je bio središte nafte. Za rusku industriju bila je karakteristična uska povezanost s bankarskim kapitalom.

Najveći dio sovjetskog stanovništva je još uvijek bio zaposlen u poljoprivredi. To su bila zaostala gospodarstva, većina seljaka nije znala čitati ni pisati.

„U Rusiji na selu je vladala bijeda. Veliki porezi i plaćanja državi, veleposjednicama i bankama, niski prinosi i česte slabe žetve, zaostale metode uzgoja, nedostatak zemlje, nedovoljna i slabašna opskrbljenost pokretnim i nepokretnim inventarom, neobrazovanost, visoka stopa nataliteta- sve je to rezultiralo vrlo lošim materijalnim položajem nižih slojeva seoskog stanovništva. Siromašni i srednje imućni seljaci nerijetko nisu znali kako će preživjeti zimu.“²⁶

Da bi poboljšali prihode brojni stanovnici sela odlaze raditi u građevinarstvo ili u tvornice. Radni uvjeti su bili jako loši. Radno vrijeme iznosilo je 15 ili 16 sati dnevno i tek je 1897 zakonom skraćeno na 11 i po sati dnevno. Nadnice su jedva omogućavale preživljavanje radnika, a novčane kazne, obavezno kupovanje namirnica u tvorničkoj trgovini, nesreće na radu dovodilo je radnike na rub propasti. Uz to su radili u lošim uvjetima i živjeli u nepovoljnim stambenim uvjetima.

²⁵ Ibidem, str, 261

²⁶ Ibidem, str, 264

„Stanovi su vlažni i nevjerojatno prljavi, a zrak je u njima uslijed prenapučenosti, nepodnošljivo zagušljiv. U dvjema sobicama bila je potpuna tama. Strop je tako nizak da čovjek višeg rasta udara glavom o njega. Prostorija je puna specifičnog vonja...sa stropa i zidova otpada žbuka, uslijed čega nastaju otvori koji su začepljeni krpama. Uz to sve je puno prljavštine, stjenica i buha. Peći su ruševne. Sanitarni čvorovi su u takvom stanju da djeca sama ne smiju ući u njih. Takvi su stanovi u cijeloj zgradi... U jednom sobičku stanuju često i po dvije do tri obitelji, svaka s mnoštvo djece; Osim kreveta ovdje, kao i u drugim zajedničkim spavaonicama, gotovo i nema drugog namještaja, tako da radnici za vrijeme odmora ili nakon završenog rada sjede na krevetima, koji su uslijed toga još prljaviji no što bi inače bili. Radnici nas uvjeravaju da nemaju gdje osušiti obojke. Zaista, činjenica je da nigdje ne postoji prostorija u kojoj bi radnici mogli sušiti odjeću. Čišćenje, krpanje i sušenje odjeće, sve se to radi na krevetu. Kakva se prljavština, kakav smrad širi u tim zgradama i sobičcima! Konjima je u stajama bolje nego nama, uvjeravali su nas radnici govoreći o svojim životnim uvjetima.“²⁷

Ruski se proletarijat borio protiv lakših radnih i životnih uvjeta. Štrajkalo se za povećavanje nadnica,skraćivanje radnog vremena za ukidanje kazni i ponovno zapošljavanje otpuštenih radnika itd.

Vođe štrajkova bili su zatvarani ali nemiri nikad nisu u potpunosti ugušeni. U Petrogradu 1905.god. za vrijeme mirnih demonstracija ubijeno je tisuću ljudi. U ruskom radničkom pokretu sudjelovali su radnici u poljoprivredi, krojačice, trgovci, kovači, metalci, željeznički radnici, tekstilci, rudari i drugi.

Tako nastaju sindikalna udruženja i prvi radnički savjet. Prvi svjetski rat prekinuo je razvoj radničkog pokreta. Radno vrijeme je bilo ponovo produženo. Radništvo je sačinjavala mladež, žene i nekvalificirani radnici. Širila se glad, a ratna dobit banaka se povećavala.

Februarska revolucija 1917.god. obnovila je sindikat koji je tražio radničku kontrolu nad najvažnijim odlukama u tvornicama. Osvajanjem političke vlasti revolucija nije završila. Preuzimanje državne vlasti od strane revolucioniranih organa radnika bio je preduvjet ostvarivanja konačnog cilja-uspostavljanje socijalističkog cilja.

²⁷ Ibidem, str,266

„Država koristi proizvodne snage i prometna sredstva, kao i razmjenu i raspodjelu proizvoda, vlasništvo oduzima iz ruku privatnih kapitalista i njima upravlja na osnovi plana koji proizlazi iz postojećih sredstava i potrebe cijelog društva. Razvija se industrija koja će društvu staviti na raspolaganje dovoljnu masu proizvoda da se zadovolje potrebe svih... Podjela društva u različite, međusobno sukobljene klase tako će postati suvišna...bit će čak nespojiva s novim društvenim poretom.²⁸“ Ali teško je bilo stvoriti društvo u kojem nije bilo neuspjeha, teškoća i grešaka. Velike teškoće su se javile zbog ekonomske i kulturne zaostalosti zemlje. Vladala je nestašica svega zbog rata. Broj radnika u industriji i rudarstvu pada zbog mobiliziranja u crvenu armiju, a 1921.godine zemlju pogađa velika suša, uslijed koje je puno ljudi izgubilo život.

„Nakon oktobarske revolucije na inicijativu sindikata sovjetska vlast donosi važne zakone:

- uvodi se osmosatni radni dan
- zabrana rada djeci ispod 14 godina
- mladež od 14-16 godina smjela je raditi samo 4 sata dnevno
- uveden je plaćeni dopust od 2 tjedna do mjesec dana
- prekovremeni rad bio je dopušten samo u iznimnim slučajevima.²⁹“

Velik broj seoskog stanovništva došlo je u gradove pa je mogućnost zapošljavanja bila mala. Širila se kriza i bijeda i vojni problemi. Unatoč problemima 1924.godine radnička klasa razvija svijest i promatra porast proizvodnje kao vlastiti interes i cilj. U slobodno vrijeme rješavaju probleme, štede na sirovini i gorivu, smanjuju otpad.

Natjecanje je trebalo poslužiti općinu ciljevima, povećanje proizvodnje i bolju organizaciju rada. Industrijalizacija je bila najveći i najvažniji problem. Oprema je bila zastarjela i istrošena pa je padala produktivnost dok su troškovi rasli. Samim tim događale su se i ozljede na radu usprkos pojačanim mjerama zaštite.

²⁸ Ibidem, 270

²⁹ Ibidem, str,273

II.svjetski rat donio je SSSR-u velike gubitke u industriji i po broju ljudskih žrtava. Za vrijeme rata razvile su se nove grane strojogradnje kao što je proizvodnja oklopnih vozila.

„U tvornicama za proizvodnju naoružanja radilo se za vrijeme rata 12 ili više sati. Radnici su bili jako iscrpljeni, a to su bile pretežno žene.³⁰“

8.2. Razdoblje nakon 1945.godine

Nakon rata industrija napreduje i u kratkom vremenskom roku premašuje predratni nivo proizvodnje. Napredovanje procesa industrijalizacije dovelo je do velikih promjena u socijalnoj strukturi i u radnim odnosima na kojima se ona zasniva. Radništvo se intenzivno povećavalo i činilo je početkom 60-tih.god. u SSSR-u većinu stanovništva. U radničku klasu ubrajaju se osobe koje rade pretežno fizičke poslove,. Raste broj kvalificiranih industrijskih zanimanja, a smanjuje se broj osoba u zanimanjima za koje je karakterističan težak fizički rad.

Usprkos razvoju mehanizacije znatan broj zaposlenih i dalje obavlja manualne poslove. To se najviše vidi kod transporta unutar pogona, na utovaru, istovaru, pretovara itd. Životni i radni uvjeti radničkih obitelji polako se poboljšavaju. Razvoj industrije i znanstveno tehnički napredak pridonose stvaranju, brojnih novih zanimanja. Mehanizacija dovodi do smanjenja nekvalificiranog i teškog fizičkog rada.

Porast materijalnog blagostanja smanjuje razlike između radnika, službenika, ali i sela i grada.

Raspad SSSR-a nije se dogodio u kratkom razdoblju od nekoliko godina krajem prošloga stoljeća već je u pitanju dugotrajni proces koji je započeo još prije Drugoga svjetskog rata s dolaskom na vlast Staljina i izgradnjom totalitarne policijske države. Zbog prebrze industrijalizacije društva uz nasilnu kolektivizaciju poljoprivrede, omogućila je u industrijski nerazvijenoj, agrarnoj i uopće zaostaloj zemlji uspostavljanje administrativnog upravljanja gospodarstvom od strane države.

„U sovjetskome planskom gospodarstvu individualna inicijativa i poduzetnički duh bili su krajnje nepoželjni jer nije postojalo ni tržišno razmišljanje. Sve gospodarske

³⁰ Ibidem, str, 282

odluke donosilo se centralizirano u političkim forumima koji su administrativno planirali proizvodnju. Umjesto slobodnih, inicijativnih poduzetnika koji oslušuju potrebe tržišta i njemu brzo prilagođuju svoju proizvodnju, sovjetskom industrijom upravljali su državni birokrati koje uopće nije zanimao zakon ponude i potražnje. S druge strane, poljoprivreda je bila u katastrofalnom stanju nakon nasilno provedene kolektivizacije kojom je praktično uništeno seljaštvo i pretvoreno u gotovo obespravljenju najamnu radnu snagu na državnoj zemlji. Posljedica kolektivizacije bio je velik pad poljoprivredne proizvodnje, koja više nije mogla prehranjivati naglo naraslo urbano stanovništvo³¹. Prije 1.svjetskog rata Rusija je bila jedan od najvećih izvoznika hrane u svijetu, a sada je postala jedna od najvećih svjetskih uvoznika. Sam raspad Sovjetskog saveza okončao je rat s Afganistanom.

Vodstvo SSSR-a držalo je razvoj događaja u Afganistanu nepovoljnim za vitalne sovjetske interese, zbog čega su se odlučili intervenirati oružanom silom. „Sovjetska vojna intervencija u Afganistanu započela je 25.12.1979. Zbog velike nadmoćnosti sovjetskoga vojnoga kontingenta i okupacije većih naseljenih mjesta, mudžahedini su započeli intenzivan gerilski rat, za što im je široke mogućnosti pružala konfiguracija zemljišta. Zbog pretežito planinskog i slabo prohodnog zemljišta s malim brojem loših cesta, u velikoj je mjeri ograničilo uporabu sovjetske teške ratne tehnike. S druge strane mudžahedini su, zahvaljujući odličnom poznavanju terena, postavljali zasjede i izvodili prepade u okolnostima kad je sovjetska teška tehnika bila gotovo neupotrebljiva. Mudžahedini su zaposjedali takve položaje da napadnuti tenkovi nisu mogli dići cijevi dovoljno visoko kako bi ih gađali. U idućih nekoliko godina sovjetske su postrojbe, unatoč nadmoćnosti u teškoj ratnoj tehnici i potpunoj kontroli zračnog prostora dovedene u nezavidnu poziciju³². Međunarodna je javnost od samog početka agresije osuđivala sovjetsku vojnu intervenciju u Afganistanu, a kako je vrijeme prolazilo, sve negativnije stajalište prema njoj pokazivala je i domaća javnost, osobito nakon stalnog porasta broja mrtvih i invalidnih sovjetskih vojnika.

„Osim toga, SSSR je trošio oko 5 milijardi USD u godini samo na rat u Afganistanu³³“, što je bio ozbiljni udar na već prilično uzdrmani državni proračun. Može se zaključiti kako je sovjetska vojna intervencija poduzeta u svrhu zaštite

³¹ Marinko Ogorec., „Putinova Rusija“- Novi uspon stare vojne sile, Zagreb, 2008. Str., 18

³² Ibidem, str, 29

³³ Ibidem, str, 31

vlastitih interesa u strateški važnom području zapadne Azije, ali za koju njihove oružane snage nisu bile niti psihološki niti materijalno spremne.

9. Obilježja života u suvremenom društvu

Tijekom zadnjeg desetljeća 20.stoljeća poduzetnici, političari, znanstvenici iz društvenih znanosti, vođe zajednica, aktivisti, umjetnici, povjesničari kulture i ljudi iz svih područja života sve su više svjesni da se javlja novi svijet- svijet oblikovan raznovrsnim tehnologijama, novim društvenim strukama, novom ekonomijom i novom kulturom.

Globalizacija je postala najvažniji element današnjice kojim se opisuju izuzetne promjene i naizgled je nezaustavljiv proces koji osjećaju milijun ljudi. „Korporacijske vođe i političari su stvaranjem Svjetske trgovinske organizacije (WTO) sredinom 1990-ih najavili ekonomsku globalizaciju, koju označava „slobodna trgovina“, kao novi poredak koji će stvoriti jedinstveno tržište i slobodno kretanje robe, ljudi i kapitala. No ubrzo je postalo jasno da su nova ekonomska pravila koja je utemeljio WTO neodrživa i imaju mnoštvo međupovezanih fatalnih posljedica- društvenu dezintegraciju, krizu demokracije, brže i rašireno uništenje okoliša, širenje novih bolesti i sve veće siromaštvo i otuđenje³⁴“.

³⁴ Fritjof Capra, Skrivene veze, Znanost o održivosti: objeđivanje biološke, spoznaje i društvene dimenzije života Zagreb 2004, str., 123

10.ZAKLJUČAK:

Predcivilizacijsko razdoblje u ljudskoj povijesti je najduže. Šteta što nije potrajalo puno duže. Tada su ljudi živjeli u prirodnoj jednakosti, bez prava, vlasništva, države, policije i sudstva. Slobodno i jednostavno su živjeli, ali uz upotrebu primitivnih sredstava za rad nisu više ovisili isključivo u prirodi. Dolazi do proizvodnje i viška proizvoda, a time se formira i nagon za posjedovanjem. Pojedinci dolaze do moći i vlasti. Ljudi više nisu jednaki, niti život više nije jednostavan. Dolazi do podjele ljudi i do prvog klasnog oblika društvene proizvodnje, a to je robovlasništvo. Rob postaje glavni nositelj fizičkog rada u procesu proizvodnje. Iako je to razdoblje loše po čovjeka dolazi do razvitka zanatstva, obrta i trgovine. U feudalizmu dolazi do bržeg razvoja društva. Ljudi i dalje nisu slobodni. Liberalni kapitalizam počinje pojavom industrijske revolucije. U kapitalizmu raste masovna proizvodnja. Stvara se kapital, strojna proizvodnja, inovacije, slobodno tržište, poduzetništvo. Ali čovjek i dalje nije slobodan. Za vrijeme imperijalizma (kraj 19. Do polovice 20.st) dominira monopol, raste financijski kapital, otvaraju se nova tržišta, pojavljuje se dionički kapital. Glavni je cilj stvaranje monopolskog ekstra profita. U državnom kapitalizmu država se miješa u sve. Kontrolira banke, posreduje na području socijale, na području međunarodne trgovine, u školstvu itd. Neoliberalistička faza u kapitalizmu je današnje društvo. Ograničena je uloga države u privredi, raste poduzetništvo i tržište, jača demokracija i ljudska prava. U suvremenom društvu dolazi do znanstveno-tehničke revolucije. Povećava se produktivnost i smanjuju se troškovi, promjene se vide u politici, zdravstvu i obrazovanju. Kompjuterizacija raste i mijenja sadašnji svijet proizvodnih odnosa, te stvara novi svijet.

Iako je čovjek misaono biće, društveno biće, duhovno biće i prirodno najviše je radno biće. Uvijek stvara radi i teži nečemu boljem, boljem životu, radu i pravednijem svijetu. Možda dođe do evolucije, pa će opet svi ljudi biti slobodni i bezbrižni kao u pretpovijesno doba.

SAŽETAK:

Pojavom civilizacije dolazi do razvoja sredstava za rad. Zbog sve veće proizvodnje ljudi utječu na prirodu i jedan na drugoga stupajući u međusobne odnose, pa tako nastaje obitelj. Zato razlikujemo prvobitno društvo, robovlasničko, feudalno, kapitalističko, socijalističko i današnje društvo. Kroz sve te periode mijenjaju se i proizvodni odnosi. Nestaje robovlasništvo, feudalizam, kapitalizam i socijalističko društvo. Čovjek danas živi slobodno, ali ipak ovisi o novcu i teži što većoj platežnoj moći. Danas živimo u društvu nejednakosti kojeg mnogi nazivaju „suvremeno robovlasništvo“. Uz to dolazi do brzog napredovanja u kojem je tehnologija brzo napredovala, a čovjek ne uspijeva držati korak s tako naprednom tehnologijom. Ljudi se otuđuju i sve manje se kreću, što ima velike posljedice na čovjekovo mentalno i fizičko zdravlje.

SUMMARY:

With the emergence of civilization, the development of labor resources will develop. Because of the increasing production, people are affected by nature and one, in relationships, so that a family is born. That is why we distinguish between the original society, the slaves, the feudal, the capitalist, the socialist and the present society. During these periods, production conditions also change. It disappears slavery, feudalism, capitalism and socialist society. Man today lives freely, but is dependent on money and strives for greater payment power. Today, we live in a society of inequality many are called "modern slavery". In addition to this, there is a rapid advance in technology that has advanced rapidly, and man does not follow such advanced technology. People become alienated and move less and it has major consequences for human mental and physical health.

KLJUČNE RIJEČI:

Proizvodni odnosi, povijest, suradnja, eksploatacija

KEY WORDS:

Production relations, history, cooperation, exploitation

LITERATURA

Ante Simonić, „Civilizacijske razmeđe znanja - Misterije kulture tijekom povijesti“, Rijeka.,2000

Arne Eggebrecht, Jens Flemming Achatz V.Muller, Gert Meyer,Alfred Oppolzer, Akos Paulinyi, Helmuth Schneider, „ Povijest rada- od starog egipta do danas“, Zagreb 1987

Eric Hobsbawm povijesna istraživanja Doba kapitala 1848-1875, Zagreb 1989

Fritjof Capra, Skrivene veze, Znanost o održivosti: objeđivanje biološke, spoznaje i društvene dimenzije života Zagreb 2004,

Marinko Ogorec., “Putinova Rusija“- Novi uspon stare vojne sile, Zagreb, 2008.

Izvori:

Hrvatska enciklopedija: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=4745>

(Preuzeto: 15.svibnja 2017)

Hrvatskaenciklopedija-proleksis.lzmk.hr:

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=303152.6.2017> (Preuzeto 16.svibnja 2017)